
ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

УДК 374.7.09"18/19"

DOI 10.31654/2663-4902-2021-PP-3-101-108

Вовк Л. П.

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії педагогіки
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
matiola@gmail.com
orcid.org/0000-0002-6885-311X

**ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ У КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ
УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ (II ПОЛ. XIX – 20-ТІ РР. XX СТ.)**

У статті розкривається важлива проблема – розвиток позашкільної освіти на тлі самореалізації української соціальної спільноти у II пол. XIX – 20-х рр. XX ст. Цей період в історії освіти є визначним, оскільки відбувалось відкриття ліцеїв, гімназій, університетів, формувались наукові товариства, з'являлись публічні бібліотеки, що сприяло збагаченню освітніх ресурсів, збільшенню кількості освітніх можливостей, а також підвищенню інтересу суспільства до освіти.

Автором уточнено, що провідним напрямом освіти дорослих того періоду було прагнення знайти співвідношення між змістом підтримуючого та інноваційного навчання. У статті охарактеризовано зв'язок різних аспектів зі змістом тогочасної позашкільної освіти, таких як принципи державотворення, суспільно-політичне, національне, моральне, духовно-релігійне життя України.

На основі вивчення й аналізу архівних джерел, документів, наукової літератури і періодики з'ясовується пріоритетність тенденцій освіти дорослих, поетапна детермінованість їх характеру і спрямованості соціокультурними умовами, філософією освіти як характеристиками самореалізації соціуму, особливості організаційно-педагогічного забезпечення проблеми.

Досліджується історія освіти дорослих, її сприяння вирішенню педагогічних, психологічних, соціальних, культурологічних, історичних проблем сучасності, проєктуванню науково-теоретичного пошуку і забезпеченню розбудови освіти. Акцентується, що генезис проблеми розкриває демократичні, гуманістичні показники освітніх основ українського менталітету. Виокремлюється гуманістичний аспект проблеми, який посилюється у зв'язку з вивченням досвіду, спрямованого на визначення людини як найвищої цінності.

Визначається, що зміст, принципи та структура неперервної освіти мають орієнтуватися на сучасний стан соціуму, його національно-культурні особливості. Важливим напрямом освітнього процесу дорослих має бути врахування тенденцій вітчизняної освіти замість переймання зарубіжних ідей, оскільки під час навчання це допоможе взяти до уваги певні риси в рамках нашого менталітету.

***Ключові слова:** освіта дорослих, український соціум, неформальна освіта, самоорганізація, самореалізація.*

Постановка проблеми. Освіта дорослих – неоприсутнена, остаточно незреалізована ідея розвитку особистості впродовж життя. Запровадження позашкільної освіти (неформальної освіти, освіти дорослих) в Україні (XIX ст.) збігається у часі з появою і розвитком неперервної освіти в Європі, динамічних змін у науці, соціально-економічних відносинах.

Організаційна діяльність по започаткуванню освіти дорослих в Україні в середині XIX – поч. XX ст. – це унікальне за своєю природою явище, оскільки прогресивними представниками українського суспільства розглядалось водночас як засіб і потреба самоорганізації українського соціуму.

Історія освіти дорослих в Україні (II пол. XIX – 20-ті рр. XX ст.) позначена внеском кількох генерацій української інтелігенції, ініціативи освітян, представників педагогічної думки і громадськості. Це, передусім, організатори і діячі закладів дорослих в Україні – М. Драгоманов, М. Пирогов, Х. Алчевська, В. Данилевський, О. Кониський, І. Стешенко, С. Русова, С. Сірополко та ін.

Пріоритетною тенденцією розвитку позашкільної освіти в Україні були пошуки співвідношення між змістом підтримуючого навчання (maintenance learning) – запровадження (елементарної грамотності, повторних класів, курсів і т.д.) та інноваційним навчанням (innovative learning) – відкриттям народних аудиторій, які могли б забезпечити поліфункціональний зміст освіти, сприяти поєднанню в освіті уявлення про навколишній світ і навколишню дійсність з усвідомленням у ньому особи, її національної, громадянської належності, засвоєння особливостей регіону і можливостей продуктивного життя [2, с. 38].

Тенденції історії освіти дорослих визначають, як освіта співвідносилась з тогочасним державотворенням, суспільним, громадським, національним, духовним, моральним і релігійним життям в Україні.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Найбільш повно висвітлюється питання становлення закладів освіти дорослих у 60-х рр. XIX ст. у праці Г. Жураківського (1978). Оцінки окремих параметрів проблеми ґрунтуються на працях дослідників історії освіти в Україні та окремих регіонах (О. Дзевєріна, М. Грищенко, С. Литвинова, Б. Мітюрова, В. Смаля, М. Ярмаченка та ін.).

Не можуть бути знехтувані публікації, присвячені висвітленню діяльності перших урядів України, праці, які розкривають характер національно-культурних перетворень 20-х рр., маловідомих сторінок національно-культурно-просвітницької діяльності. Теоретичний матеріал, що характеризує освіту дорослих початку XX ст., міститься у працях Я. Ряппо, Г. Гринька, М. Скрипника та ін. Своєрідно відображена названими авторами структура і зміст позашкільної освіти, зумовленість освіти існуючими соціально-політичними чинниками, часткова трансформація освіти дорослих у політосвіту.

Дослідники українці з еміграції також репрезентують широку амплітуду суспільних процесів в Україні у межах розглядуваної проблеми [7, с. 208].

При дослідженні історії освіти беруться до уваги ідеї Аристотеля, Сократа, Конфуція, Я. Коменського, Г. Сковороди, Т. Шевченка, які розкривають взаємозв'язок соціальних і педагогічних факторів у формуванні потреб особистості в освіті.

Ідеї, закладені в дотичних гуманітарних науках, зокрема в історіософських працях В. Антоновича, М. Драгоманова, М. Грушевського, І. Огієнка, О. Субтельного та ін., сприяють баченню специфічних ознак гуманістичного національно-орієнтованого змісту освіти. Доповнює проблему використання неопублікованих, раніше заборонених праць В. Антоновича, Д. Дорошенка, С. Русової, С. Сірополка та ін., документів періоду Центральної Ради [6, с. 163].

Опрацювання архівних матеріалів, використання джерел спецфондів, запровадження їх у науковий обіг, вивчення літератури діаспори, використання альтернативних оцінок авторів українці, що працюють у зарубіжних установах, дозволяє уникнути інформаційної обмеженості, кон'юктурних впливів у вирішенні досліджуваної проблеми, забезпечити вивчення тенденцій освіти незалежно від ідеологічної спрямованості державних установ та їх лідерів.

Місце освіти дорослих, як і освіти загалом в соціокультурних перетвореннях, визнається через урахування і підходів фахівців – філософів, істориків, правників, економістів, політологів: В. Андрущенко, І. Зязюна, І. Вернадського, О. Русового, О. Кістяківського, А. Тойнбі, Д. Чижевського, П. Юркевича та ін. [3, с. 72].

Комплексне розуміння історії освіти дорослих потребує єдиної нормативно-педагогічної мови, яка б характеризувала проблему впродовж її тривалого розвитку.

Мета статті. Мета розгляду проблеми в контексті історії самореалізації соціуму полягає в об'єктивному аналізі: висвітленні проблеми на різних етапах змістових,

статичних, динамічних ознак; у розкритті соціально-обумовлені і педагогічних особливостей, визначенні структуро-утворювальних принципів сформованості, у виявленні прогностичної значущості концепції неперервної освіти.

Вітчизняна освіта має глибокі історико-педагогічні корені «перманентної освіти». Вони спираються на класичні засади світової традиції, ідеалом якої була особистість, здатна інтелектуально вдосконалюватись протягом життя.

Виклад основного матеріалу. У XIX–XX ст. для характеристики проблеми освіти дорослих використовувались терміни «освіта дорослих», «позашкільна освіта» (з 90-х рр. XIX ст.), «політосвіта» (1920), «неперервна освіта» (з 60-х рр. XX ст.), «культосвіта», «позаінституційна освіта», «неформальна освіта» – залежно від потреби у виділенні певної групи особливостей, характерних для з'ясування завдань. Принципи взаємодії і взаємної адаптації термінів функціонують як увиразнювальні засоби характеристики предмета дослідження [2, с. 61].

У віковій традиції світової та української педагогічної думки неперервна освіта була невіддільною від розуміння людини, її духовного світу, місця знань. Концепцію неперервної освіти започатковано в теоріях Аристотеля, Сократа, Платона, Конфуція, Гесіода.

Домінантна лінія у спадщині мислителів Київської Русі в «Повчанні дітям» князя Володимира Мономаха та в ін., а згодом і діячів Києво-Могилянської академії, ґрунтується на постулаті, переконанні в тому, що освіта починається «от младых ногтей» (Г. Сковорода) і продовжується протягом усього життя. Ці та інші соціопедагогічні погляди зберегли свою основоположну сутність і в XIX ст. в започаткуванні систематизованих закладів освіти дорослих.

Уявлення про неперервну освіту в Україні узгоджувались із ренесансною педагогічною думкою, з поглядами Я. Коменського («Пампедія») [4, с. 127].

Педагогічна ідея Т. Шевченка про «красу патріархальної злагоди і доброжитності», використання у народних читальнях його «Кобзаря» (1840) і альбому офортів «Мальовнича Україна» (1844) слугували інтелектуальним стимулом народу до самоосвіти, до ідеї самореалізації особистості, самореалізації соціуму (громади) [4, с. 256].

XIX ст. в історії освіти виявилось ключовим. Відкриття університетів, ліцеїв, гімназій, утворення наукових товариств, публічних бібліотек розширило освітні можливості і зацікавленість багатьох верств суспільства освітою.

Певний вплив на стан освіти дорослих в Україні мали філантропічні заклади такого ж типу Англії, США. На початку XIX ст. організацію подібних закладів започаткували сподвижники освіти Чернігівщини.

Вітчизняні вчені М. Маркевич, І. Срезневський та ін. орієнтувались у пошуках альтернативної моделі освіти на поєднання знань з духовними потребами, впливали на проблему своєю діяльністю у народних аудиторіях, збагачували зміст своїми працями.

Праця В. Антоновича «Три національні типи народні» (досі не опублікована, згадується Л. В. вперше) є помітним надбанням українознавства, психолого-педагогічної науки. У ній розкриваються пізнавальні інтереси, свосвідність засвоєння знань українцями. Написанню праці передувала освітня діяльність автора разом із «хлопманами», вивчення ним етнографічної індивідуальності своїх учнів. Обґрунтувати можливість впливу освіти дорослих на загальний, соціальний рівень населення України намагалися Г. Андрузький, В. Білозерський, О. Пильчиков, М. Драгоманов та ін.

Перспективність закладів М. Пирогов вбачав уже в тому, що їх влаштовували «справжні малороси», «ревниві прихильники Куліша і Шевченка». Національний організм шкіл і аудиторій засновники оберігали від підпорядкування централізованій і місцевій владі. Формуванню національно-освітнього показника сприяли праці К. Ушинського, його філософсько-психологічні погляди на рідну мову, конкретизацію українського освітнього питання. М. Корф рекомендував, щоб «нетубільна інтелігенція» вивчала мову, щоб дорослі учні знали край, етнос регіонів, а освітяни, через «характер знань», апелювали до «філософського складу малороса». В лекціях на змістовному науково-теоретичному рівні викладались фольклорні, економічні, правові проблеми, які стосувались українського населення, його історії, економічних, промислових, народно-господарських особливостей краю. Зокрема, розкривались питання

спорідненості мов слов'янської групи, місце рідної мови, відмінності народної і літературної мови і т. д. [6, с. 67].

Теорія освіти дорослих як система наукових знань формувалась на основі вітчизняних здобутків перших народних аудиторій та недільних шкіл в Україні завдяки участі В. Данилевського, О. Потебні, Т. Лубенця, С. Сірополка, Б. Грінченка та ін. Педагогічна думка в Україні і за її межами черпала найпевніші узагальнення через праці наставників недільних шкіл – Т. Шевченка, М. Драгоманова, з робіт К. Ушинського та М. Пирогова, В. Рубакіна та ін., побудованих на використанні досвіду Малоросії.

«Дидактична і психологічна мета» освітян полягала в тому, щоб навчити дорослих застосовувати «абстрактні знання» у реальному житті. Дебатувались принципи науковості, систематичності, послідовності знань, обговорювались концепції вищого етапу освіти дорослих [7, с. 112].

Особливості українського менталітету, соціально економічні умови спричинили неоднорідність у характері спрямування освіти дорослих: у ній вбачали шлях до демократичної освіти, засіб розвитку особистості, важіль перебудови суспільства, забезпечення державницьких інтересів, ідеалів національно-освітньої політики.

Освіта дорослих уже в XIX ст. репрезентує модель втілення педагогічної спроби структурування загальнонаукових знань навколо ідеї осмислення факту українства.

М. Пирогов, прогресивні представники української інтелігенції, будучи обізнаними з діяльністю народних університетів у Західній Європі, вбачали в таких закладах перспективу неперервної освіти – від елементарної грамотності до самоосвіти, до народного університету, запровадження вітчизняних та зарубіжних педагогічних новацій.

За найнесприятливіших соціально-економічних умов в Україні витворювалась освіта, адекватна аналогам розвинених країн.

У другій половині XIX ст. в Україні працювали різні типи недільних шкіл: приватні, при училищах, земські, церковно-приходські.

У 80–90-ті рр. провідну роль у пропедевтиці та започаткуванні проблеми позашкільної освіти відіграли школа Х. Алчевської, колегія П. Галагана, наукові товариства, народні аудиторії, комісії народних читань, земства (з 1864 р.), приватні особи.

Початком систематизації наукових пошуків з проблеми освіти дорослих можна вважати 1915–1916 рр., коли земствами вперше проводилось обстеження позашкільної освіти, створювались організаційні умови підготовки навчально-методичної літератури. Розроблені за участю С. Сірополка та інших діячів програми Харківського земства передбачали вивчення пізнавальних можливостей, інтересів читачів, умов самоосвіти, стану народних читалень, лекційних аудиторій у регіоні.

Над змістом працювали представники абсолютно протилежних громадських і політичних напрямків. Це позначалось на характері і тенденціях, закладених в основі діяльності, на пошуках «надання людові свободи і науки», елементарних знань.

Різноманітність змісту освіти засвідчується самими номінаціями лекцій в аудиторіях дорослих: «Наука і філософія», «Філософське обґрунтування моралі», «Основи державного управління», «Радіоактивність», «Майбутні планети» та ін. На рівень і зміст впливали лектори – відомі вчені: В. Данилевський, М. Коновалов, О. Демченко, В. Перетц, Д. Багалій та ін. В орієнтації змісту на потреби сільського населення та інтереси робітників певною мірою використовувався досвід закладів Данії, Фінляндії, Швеції, Англії і Франції. Діячі освіти намагались наблизити бібліотеки-читальні до відповідних закладів німецьких університетів і педагогічних семінарій. Використовувались посібники («Maschunenelemente», «Zurkelzeichen»), моделі наочності, запозичені з досвіду берлінських шкіл.

Факти незаперечно доводять, що «духовно-моральне просвітництво» не протистояло науковому. Хоча популяризаторський і релігійний зміст лекцій поступався місцем науково-популярному. Опрацьовувалися програми, наближені до народних університетів [8, с. 16].

Збереження засад національного просвітництва відстоювали товариства «Просвіта», «Освіта», «Огниво», «Польський дім», «Товариство Талмуд-Тори» та ін.

Заборонені в 1911 р. «Просвіти» продовжували освітню діяльність у Чернігові, Катеринославі, Києві, на Кубані під вивісками наукових товариств. На початку XX ст.

поряд з освітянами та інтелігенцією, які обмежували знання вивченням «імунітету народного життя», «багатства етнографічного змісту», сформувалась нова генерація. Набували пріоритетності знання, які продукували відомі історики, економісти про «факт української етнографічної статистики», наявність «національної території».

Просвітницькі тенденції (II пол. XIX ст. – 1917 р.) не змінили стану освіти в Україні, не вплинули на загальноосвітній рівень народу, але забезпечили освіті дорослих накопичення досвіду інтегрування загальноосвітнього і національно-освітнього показників, випереджальний розвиток у порівнянні з загальною освітою на дальших етапах історії українського соціуму.

У 1917–1921 рр. незалежно від змін у державотворенні, політичних переорієнтацій, на успадкованій від попередніх етапів теоретичній, методичній базі більш-менш стабільно працювали заклади освіти дорослих.

Звернення Першого Українського уряду – Центральної Ради «Народам України» (1917) проголошувало право народів на вільний національно-культурний і науково-освітній розвиток. На основі I Універсалу Центральної Ради (червень, 1917) було створено Генеральний Секретаріат народної освіти, в складі якого діяв департамент позашкільної освіти. З'являються передумови створення в Україні системи позашкільної освіти.

У розбудові позашкільної освіти (1917–1921 рр.) брали участь представники української інтелігенції та педагогічної громадськості: С. Русова (очолювала департамент), О. Астряб, І. Крижанівський, М. Драй-Хмара, О. Левицький, Т. Лубенець, І. Огієнко, О. Полонський, С. Сірополко, Л. Чикаленко, В. Чехівський та ін. доклали немало практичного досвіду до організації і діяльності ініціатив як загальної, так і освіти дорослих. На освіту впливали «старі традиції і нові віяння», економічні і соціокультурні проблеми, зацікавленість різних соціальних і політичних сил [5, с. 26].

Протягом 1917–1921 рр. за діяльності Центральної Ради, Директорії, Гетьманату, Радянського уряду в позашкільній освіті зберігалися тенденції запровадження знань на «демократичній основі», орієнтації «на повну безпартійність», захисту освіти від «псевдонаукових впливів». В Україні набуло грамоти 350 тис. населення. В окремих губерніях грамотність зросла на 8–8,6 %. Урядом освіта дорослих вважалась «наймасовішою формою», засобом загальноосвітнього, загальнокультурного розвитку. Поряд з офіційною програмою «Грамота громадянина» (1918 р.) використовувались місцеві програми, каталоги, література, часописи 1917–1918 рр., підручники Х. Алчевської, Б. Грінченка, Т. Лубенця, Я. Чепіги, курси правопису і граматики І. Огієнка, букварі О. Потєбні, С. Русової. Рекомендувалось орієнтуватись на творчість народу («народний епос» і «талановитих» фахівців).

Діяльність народних університетів найбільше відповідала освітньому досвіду і традиціям попередніх десятиліть. Хоча самі університети не були однорідними. Одні являли собою сукупність закладів різного типу, інші підлаштовувались під вищі навчальні заклади, в аудиторіях окремих університетів читались лише лекції з розрізних проблем.

Водночас параметри розмежування загальноосвітнього і політичного, національно-освітні показники з практики офіційно не викорінювались. «Дух громадськості і громадянства» наукового просвітництва в аудиторіях зберігала інтелігенція, педагоги, вчені: В. Артоболевський, М. Зеров, І. Ворона, М. Холодний, П. Тутківський та ін. [3, с. 71].

У 1922 р. Кодексом законів про народну освіту закріплювався факт освіти дорослих. Хоча спрямування її було більше на політосвіту. Освіта дорослих централізовано почала переорієнтовуватись з особистісних на суспільні пріоритети, з освітніх тенденцій на політосвітні. В подальшому філософія освіти переорієнтовувалась із гуманістичного на ідеологічний показник.

Структура освіти дорослих у 20-ті рр. визначалась такою схемою: лікнеп, школа малописьменних, заходи сприяння самоосвіті, заклади підвищеного типу, недільні, вечірні, сільські, робітничі університети.

В 1920–1928 рр. з'являються регіональні ініціативні, альтернативні, демократичні моделі освіти. Поряд з виконанням закладами агітаційно-пропагандистських ідеологічних завдань, якими вони «довантажувалися» «згори», освітянам вдавалось

запроваджувати загальноосвітні, загальнонаукові і загальнокорисні знання. Створювались авторські колективи для підготовки підручників за участю відомих педагогів і вчених: О. Астряба, Л. Деполовича, О. Музиченка, О. Леуценка. Ініціативні програми лекційної, курсової діяльності, характеризувались взаємоузгодженням зі світовими освітніми новаціями [2, с. 48].

З 1924 р. організовуються зразкові заклади, додаткові курси елементарних знань з міжнародної політики, медицини і гігієни, правознавства, народознавства, довідкові столи, бюро. Самоосвіта реалізовувалась як педагогічне явище, яке мало свою завершеність і особливість педагогічної організації.

1922–1928 рр. були періодом «легальних можливостей» для взаємозабезпечення загальноосвітнього і національно-освітнього показника освіти дорослих. При закладах вводилась посада інспектора з українізації, створювались гуртки українознавства «самокурси з української мови та літератури» тощо.

У 20-ті рр. заклади дорослих, до цієї категорії відносимо і робфаки, виконували функції учасників наукового, просвітницького і краєзнавчого руху, доки загальноосвітнє краєзнавство централізовано не було замінене економічним.

При робітничих університетах до 1929 р. були відділення: суспільствознавства, українознавства, фізики, хімії, біології, медицини, техніки, літератури, історії.

У 1927–1930 рр. під впливом ліквідації ознак республіканської системи освіти, поширення ідеології, централізованого прийняття документів, які коригували освіту, рекомендацій про уникнення «культурництва», заміну уроків грамоти політграмотою тощо, зміст і структура позашкільної освіти остаточно переорієнтовувались. Проте демократичні, гуманістичні, національно-освітні особливості як феномени освіти не були виведені директивно. Ці риси – ознаки філософії вітчизняної освіти – виступають як продукт історичного розвитку культури, освіти і педагогічної думки [4, с. 289].

Набуті в освіті дорослих тенденції віддзеркалились на процесі використання українського досвіду за межами етноукраїнських кордонів. Уже у 1932 р. Український Народний Союз об'єднав у Парижі 75 культурно-освітніх центрів-«Просвіт».

У 60-ті рр. ХХ ст. зарубіжні країни визнали, що освітню політику потрібно міняти як за рахунок запровадження досягнень педагогічної науки та нових технологій, комп'ютерного навчання, так і за рахунок функціонування поруч з традиційною системою освіти додаткової неперервної освіти (системи освіти дорослих).

Висновки і перспективи. Досвід історії освіти дорослих може бути використаний у визначенні сучасних концептуальних положень освіти, зокрема: відтворення через освіту демократичних, гуманістичних ідеалів; співвідношення освіти з державотворенням, із суспільним, громадянським, духовним, національним, моральним, релігійним потенціалом; визначення характеру та можливостей ототожнення світогляду з наукою чи ідеологією у процесі освіти.

Сьогодні актуальним є визначення характеру і завдань освіти в межах концепції її неперервності, виявлення співвідношення загальноосвітнього, інноваційного, компенсаторного імперативів змісту освіти з її орієнтацією на особистість.

Апробовані українською педагогічною традицією у різних соціально-політичних умовах положення – як елементи загальної концепції освіти – можуть сприяти визначенню соціальної і педагогічної ролі неперервної освіти на різних етапах життя людини, визначенню підходів до форм освіти дорослих, віддиференціюванню і забезпеченню потреб кожного в загальнолюдських, культурологічних, політичних і прагматичних знаннях, педагогічній оснащеності закладів дорослих, у тому числі коригованих державними управлінськими структурами, співвідношенню діяльності закладів з потребами особистості і держави, інтеграції школи з інфраструктурами освіти дорослих у концепції неперервної освіти. Зміст і характер освіти дорослих повинен враховувати сучасний стан соціуму, передумови його національно-культурного розвитку, надаючи перевагу пріоритетним тенденціям вітчизняної освіти перед копіюванням чужого, оскільки перший відбиває особливості в площині нашого менталітету.

Література

1. Андрущенко В. Світанок Європи: проблема формування нового учителя для об'єднаної Європи XXI століття. Київ: Знання України, 2011. 1099 с.
2. Вовк Л. П. Історія освіти дорослих в Україні: нариси. Київ, 1994. 236 с.
3. Вовк Л. П. Освітній фактор як засіб поширення ідеї українства і української державності XIX – поч. XX ст. *Українська державність: історія і сучасність*: матер. наук. конф. Київ, 1993. С. 70–73.
4. Вовк Л. П. Історія освіти і педагогіки у загальній, методологічній і професійній культурі майбутнього вчителя: посібник-коментар із пропедевтики вивчення історії педагогіки. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. 332 с.
5. Вовк Л. П. Базові компоненти світоглядно орієнтованих і професійно орієнтованих знань майбутнього педагога. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія «Педагогічні науки»*. Чернігів, 2018. С. 23–28.
6. Вовк Л. П. Громадсько-педагогічне сподвижництво. Етапи і особливості. Київ, 1998. 178 с.
7. Вихрущ В. О. Дидактична думка в Україні (друга половина XIX – початок XX століття): проблеми розвитку теорії: в 2 ч. / за ред. Л. П. Вовк. Тернопіль: Підручники & посібники, 2000. Ч. 1. 433 с.; Тернопіль: ТАЙП, 2009. Ч. II. 430 с.
8. Вознюк О. В. Педагогічна діяльність протестантських громад у контексті освітньо-виховних процесів в Україні (середина XIX – 30-ті рр XX ст): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 2017. 20 с.
9. Демченко Н. М., Богомаз Т. В. Категоріальний аспект неформальної освіти дорослих. *Labyrinths of Reality: Collection of scientific works / ed. by M. A. Zhurba*. Montreal: СРМ «ASF», 2020. Issue 3 (8). P. 63–66. (ISSN 2663-2225).
10. Драгоманов М. П. Вибране. Київ, 1991.

References

1. Andrushchenko, V. (2011). *Svitank Yevropy: problema formuvannia novoho uchytelia dlia obiednanoi Yevropy KhKhI stolittia* [Europe: the challenge of forming a new teacher for a united 21st century Europe]. Kyiv: Znannia Ukrainy [in Ukrainian].
2. Vovk, L. P. (1994). *Istoriia osvity doroslykh v Ukraini* [History of adult education in Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].
3. Vovk, L. P. (1993). *Osvitnii faktor yak zasib poshyrennia idei ukrainstva i ukrainsoi derzhavnosti XIX – poch. XX st.* [Educational factor as a means of spreading the idea of Ukrainianness and Ukrainian statehood XIX – early. XX century]. *Ukrainska derzhavnist: istoriia i suchasnist – Ukrainian statehood: history and modernity*. Kyiv [in Ukrainian].
4. Vovk, L. P. (2012). *Istoriia osvity i pedahohiky u zahalnoi, metodolohichnii i profesiinii kulturi maibutnoho vchytelia* [History of education and pedagogy in the general, methodological and professional culture of the future teacher]. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
5. Vovk, L. P. (2018). *Bazovi komponenty svitohliadno oriietovanykh i profesiino oriietovanykh znan maibutnoho pedahoha* [Basic components of worldview-oriented and professionally oriented knowledge of the future teacher]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu – Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University*. Chernihiv [in Ukrainian].
6. Vovk, L. P. (1998). *Hromadsko-pedahohichne spodyzhnytstvo. Etapy i osoblyvosti* [Social and pedagogical partnership. Stages and features]. Kyiv [in Ukrainian].
7. Vykhruyshch, V. O. (2000, 2009). *Dydaktychna dumka v Ukraini (druha polovyna XIX – pochatok XX stolittia): problemy rozvytku teorii* [Didactic thought in Ukraine (second half of the XIX – beginning of the XX century): problems of theory development]. Vovk L. P. (Ed.). Ternopil: Pidruchnyky & posibnyky. Vol. 1, 433; Ternopil: TAIP. Vol. II, 430 [in Ukrainian].
8. Vozniuk, O. V. (2017). *Pedahohichna diialnist protestantskykh hromad u konteksti osvitno-vykhovnykh protsesiv v Ukraini (seredyna XIX – 30-ti rr XXst)* [Pedagogical activity of Protestant communities in the context of educational processes in Ukraine (mid-nineteenth – 30's of the twentieth century)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
9. Demchenko, N.M. & Bohomaz, T.V. (2020). *Katehorialnyi aspekt neformalnoi osvity doroslykh*. *Labyrinths of Reality: Collection of scientific works*. M. A. Zhurba (Ed.). Montreal: SPM «ASF», 3 (8), 63–66 [in English].
10. Drahomanov, M. P. (1991). *Vybrane* [Selected]. Kyiv [in Ukrainian].

Vovk L.

Doctor of Education (EdD), Professor
Head of the Department of Theory and History of Pedagogy
National Pedagogical Dragomanov University
matiola@gmail.com
orcid.org/0000-0002-6885-311X

**ADULT EDUCATION IN THE CONTEXT OF THE HISTORY
OF UKRAINIAN SOCIETY SELF-REALIZATION
(THE LATTER PART OF THE 19th CENT. – THE 1920^s)**

The article focuses on the important issue concerning the development of non-formal education in connection with self-realization of Ukrainian society from the latter part of the 19th century to the 1920s. It is underlined that in this period lots of educational institutions were opened (lyceums, gymnasiums, universities), as well as scientific organizations and public libraries and that was a significant contribution to the development of education since this was followed by the enriching of educational resources, increasing the number of educational opportunities and public interest in education.

The article reveals the main direction that the adult education of that time was led by – it strove to find correlation between the maintenance and innovative learning. The connection of different aspects (state formation, socio-political, national, moral and religious life of Ukraine) with the education of that time is described in the article.

On the basis of the study and analysis of archival sources, documents, scholarly literature and periodicals it is found out the priority of trends in adult education, the gradual determination of their nature and focus on sociocultural conditions, philosophy of education as characteristics of society self-realization, organizational and pedagogical peculiarities of the problem.

The history of adult education is investigated in the article, as well as its influence on pedagogical, psychological, social, cultural, historical problems of our time. The study of the adult education history makes contribution to scholarly and theoretical research, the development of education. It is highlighted that the genesis of the problem reveals the democratic, humanistic indicators of the education basics of the Ukrainian mentality. Humanistic aspect of the matter is singled out and it is intensified in connection with the study of experience aimed at defining man as the highest value.

It is determined that the principles of non-formal education should focus on the current state of society, its national and cultural characteristics. The important task of the adult educational process is to take into account the trends of domestic education instead of adopting foreign ideas, because during the learning process it will help to take into account certain features within our mentality.

Key words: adult education, Ukrainian society, non-formal education, self-organization, self-realization.